

EDITAREA ASISTATĂ DE CALCULATOR A HĂRȚILOR *ATLASULUI LINGVISTIC AL DIALECTULUI AROMÂN* (ALAR), vol. II

VASILE APOPEI, SILVIU BEJINARIU,
NICOLAE SARAMANDU, MANUELA NEVACI

1. INTRODUCERE

Realizarea asistată de calculator a atlaselor lingvistice precum și proiectarea de instrumente de cercetare pentru lingvistică și dialectologie reprezintă una dintre preocupările principale, cu profund caracter interdisciplinar, ale cercetătorilor din cadrul Institutului de Informatică Teoretică al Academiei Române, Filiala Iași. Pachetul de aplicații realizat în colaborare cu cercetătorii departamentului de dialectologie al Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide” al Academiei Române, Filiala Iași a fost utilizat pentru publicarea volumelor III și IV ale *Atlasului lingvistic român pe regiuni. Moldova și Bucovina*, ALRR–MB (Olariu, 2007), (Botoșineanu, 2010). În prezent, el este utilizat pentru pregătirea volumului V al ALRR–MB iar unele componente sunt utilizate în *Atlasul lingvistic audiovizual al Bucovinei*. Astfel, adaptarea pentru realizarea planșelor *Atlasului lingvistic al dialectului aromân* reprezintă o oportunitate pentru îmbogățirea sistemului cu funcțiuni noi în vederea generalizării și utilizării acestuia și pentru alte atlase lingvistice prin implementarea unei noi versiuni, denumite AlrMaps.

2. STRUCTURILE DE DATE ALE SISTEMULUI AlrMaps

Sistemul pune la dispoziția dialectologilor posibilitatea introducerii informației lingvistice într-o bază de date ce va fi utilizată nu numai pentru proiectarea planșelor din atlas, dar și pentru consultare, în cadrul altor cercetări.

Pentru realizarea planșelor atlaselor lingvistice, aplicația AlrMaps utilizează date și informații cu semnificații diferite, specifice mai multor domenii: lingvistică, dialectologie, baze de date, proiectare asistată de calculator, grafică, sisteme de informații geografice și multimedia. Punerea în acord a acestora a necesitat proiectarea unui model de date complex ce a condus la constituirea următoarelor grupe de date, organizate în fișiere de următoarele tipuri:

FD, XXXVI, București, 2017, p. 5–16

- proiect (.alrproj) – realizează legătura dintre toate celelalte grupe de informații;
- dicționar (.alrdic) – include toate informațiile lingvistice, structurate în două colecții de date: descrierea cuvintelor titlu și a punctelor de anchetă; transcrierile fonetice asociate sunt incluse în descrierea cuvintelor titlu;
- hartă lingvistică (.alrmap) – reprezintă rezultatul final al sistemului AlrMaps; hărțile lingvistice sunt generate automat în baza unui șablon predefinit iar ulterior pot fi modificate și finalizate atât pentru îndeplinirea unor criterii estetice dar și prin corectarea eventualelor erori;
- setări (.alrsettings) – include toate setările implicite legate de modul de desenare al elementelor hărților lingvistice;
- șablon hartă – descrierea vectorială a hărții, realizată folosind aplicațiile din pachetul NetSet Map (DataInvest, 2008) – o aplicație de tip Sistem de informații geografice; elementele hărții sunt organizate sub formă de straturi în funcție de semnificația lor (Bejinariu, 2016), folosind formatul shape; pentru fiecare strat, șablonul conține câte trei fișiere, cu extensiile .shp, .dbf și .shx,
- multimedia – fișiere imagine, audio și video ce pot fi asociate cuvintelor titlu sau transcrierilor fonetice, fiind utile în consultarea atlasului.
- simboluri – asociate sunetelor; utilizate pentru transcrierea fonetică a limbii române.

În continuare sunt detaliate câteva aspecte legate de implementarea sistemului pentru generarea planșelor atlaselor lingvistice, evidențiind elementele specifice *Atlasului lingvistic al dialectului aromân*, vol. II.

3. SIMBOLURILE UTILIZATE ÎN TRANSCRIEREA FONETICĂ

Cea mai importantă provocare a sistemului pentru realizarea planșelor lingvistice este cea a afișării și tipăririi transcrierilor fonetice specifice limbii române. Având în vedere că simbolurile utilizate sunt compuse, în sensul că este utilizat un set de simboluri de bază cărora le pot fi aplicate simultan unul sau mai multe fenomene fonetice, realizarea unui font care să includă toate combinațiile posibile este practic imposibilă datorită numărului mare al acestora (Bejinariu, 2009). Pentru a afișa toate simbolurile fonetice care pot fi utilizate cel puțin la nivel teoretic, este utilizat un sistem pentru sintetizarea în timp real a imaginii acestora, sistem ce a fost deja prezentat (Bejinariu, 2009). A fost proiectat un font care include corpurile de literă pentru reprezentarea sunetelor primare (vocale și constante prezentate în *figura 1*) și a fenomenelor fonetice asociate (*fig. 2*). În ceea ce privește vocalele primare (*fig. 1*) trebuie menționat faptul că cele 3 variante accentuate ale acestora sunt obținute tot prin sintetizarea imaginii.

Vocale					
simple	diacritice				
a	ă	â	â	Â	â
e	ë	ë			
i			î		ï
o	ö	ö			
u	ü		û		

Consoane
B, c, ć, Ć, ĉ, ċ, č, d, đ, D, ð, f, g, Ĝ, ĝ, ğ, ħ, ĥ, χ, γ, j, k, l, ł, m, M, n, N, ŋ, ŋ, p, r, ř, ř, ρ, s, ś, ș, ș, σ, t, v, T, v, w, z, ź, ź, y

Figura 1. Simbolurile asociate sunetelor primare utilizate în transcrierea fonetică
(Sursa: prelucrare după Bejinariu, 2009)

Vocale			Consoane		
Grupă	Fenomen	Simbol	Grupă	Fenomen	Simbol
Durată	Scurtime	A	Durată	Semilungime	B
	Semilungime	B		Lungime	-
	Lungime	-		Palatalizare	Semipalatalizare
Nazalizare	Seminazalizare	Γ	Palatalizare		'
	Nazalizare	ĩ	Palatalizare mare		”
Ocluzie glotală	Coup de glotte	'	Explozie	Explozie	Λ
Deschidere	Închidere	.	Caracter silabic	Caracter silabic	°
	Semideschidere	Δ	Afonizare	Semiafonizare	H
	Deschidere	E		Afonizare	Θ
	Deschidere mare	Z	Semivocală	Semivocală	I
Afonizare	Semiafonizare	H			
	Afonizare	Θ			

Figura 2. Fenomenele fonetice ce pot fi asociate sunetelor primare
(Sursa: prelucrare după Bejinariu, 2009)

Modul de sintetizare al imaginii unei vocale accentuate căreia îi sunt aplicate 5 fenomene fonetice este schematizat în figura 3. Imaginile simbolurilor asociate vocalei, accentului și fenomenelor sunt generate de sistem într-un mod transparent pentru utilizator și apoi concatenate pentru a forma simbolul final ce va fi afișat. Pentru reprezentarea internă este utilizată codificarea Unicode a caracterelor în cele două corpuri de literă puse la dispoziție: ALR_Baza care este derivat din fontul Arial și ALR_MinionPro care este derivat din fontul Minion Pro. A fost proiectat de asemenea și un font ALR_Simbol ce permite plasarea pe hărțile lingvistice a unor simboluri grafice pentru evidențierea unor trăsături fonetice specifice punctelor de anchetă.

Figura 3. Sintetizarea imaginii unui simbol pornind de la imaginile componentelor sale (Sursa: Bejinariu, 2009).

4. DICȚIONARUL ATLASULUI LINGVISTIC

Toate informațiile lingvistice utilizate în procesul de generare al planșelor atlasului sunt stocate într-un fișier-dicționar cu două componente: lista punctelor de anchetă și lista cuvintelor titlu. Pentru introducerea informațiilor în dicționar sistemul pune la dispoziție o interfață prietenoasă cu utilizatorul care prezintă lista elementelor din dicționar, iar pentru elementul selectat sunt afișate câmpurile de editare pentru modificarea informațiilor lingvistice asociate.

Fiecărui punct de anchetă îi sunt asociate următoarele informații esențiale pentru ALAR: codul punctului, numele acestuia, țara și graiul utilizat în localitatea respectivă. Sunt incluse de asemenea și alte informații specifice atlaselor lingvistice românești, cum ar fi: codul punctului în vechile atlase lingvistice, județul, regiunea precum și informații legate de vârsta, sexul, etnia, nivelul de școlarizare și ocupația persoanei intervievate. Pentru fiecare cuvânt titlu sunt stocate următoarele informații: cuvântul propriu-zis, numărul întrebării și întrebarea pentru care cuvântul reprezintă un răspuns, precum și notele asociate. Există posibilitatea de a i se asocia cuvântului și o imagine care este prezentată pe harta lingvistică dacă se consideră necesar. Transcrierile fonetice asociate cuvântului în fiecare dintre punctele de anchetă sunt incluse de asemenea în descrierea făcută acestuia. Pentru fiecare răspuns reprezentat prin transcriere fonetică poate fi asociată și nota de subsol cu același mod de reprezentare, precum și o înregistrare audio sau video realizată în momentul interviului. În ceea ce privește editarea transcrierilor fonetice, utilizatorul introduce inițial simbolul asociat sunetului de bază folosind tasta asociată sau o combinație de taste după care fenomenul sau fenomenele fonetice asociate sunt selectate folosind comenzile de pe bara de instrumente a aplicației.

5. GENERAREA HĂRȚII LINGVISTICE

După completarea informațiilor din dicționar, sistemul poate genera automat hărți lingvistice folosind șablonul predefinit. Astfel pregătit, utilizând o aplicație de tip Sistem de Informații Geografice (DataInvest, 2008), șablonul este organizat pe straturi în funcție de semnificația informațiilor folosind formatul shape. Aceleași straturi se regăsesc și în harta lingvistică (Figura 4).

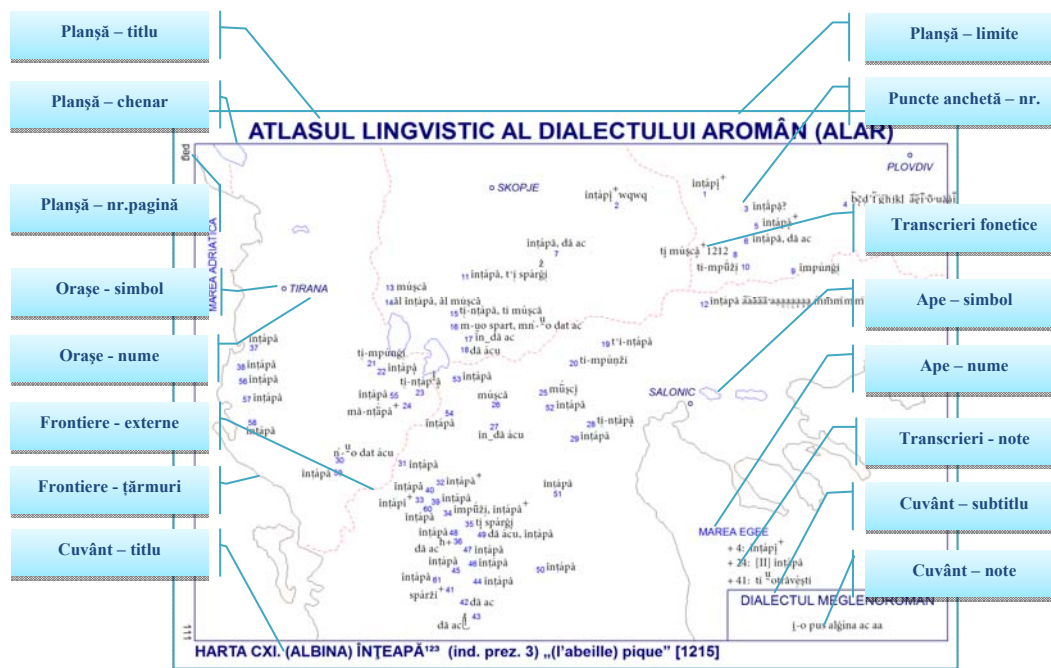

Figura 4. *Straturile hărții lingvistice; sursa: concepție proprie autorilor și harta generată folosind aplicația AlrMaps.*

Șablonul hărții lingvistice include pentru fiecare strat: descrierea vectorială (prin puncte) a elementelor de tip punct, linie sau poligon și o bază de date asociată în care sunt specificate legăturile cu informațiile din dicționar, dar și unele proprietăți specifice, cum ar fi modul de aliniere pentru texte sau transcrieri fonetice. Dacă în cazul obiectelor de tip linie, acestea au același tip și în harta lingvistică, obiectele de tip poligon specifică în general poziționarea obiectelor de tip text sau transcriere fonetică. Obiectele de tip punct sunt utilizate pentru a specifica locația unor simboluri, de exemplu cele utilizate pentru marcarea localităților mari (capitale, în cazul ALAR). În procesul de generare automată, informațiile din dicționar sunt plasate pe șablonul hărții lingvistice în vederea afișării sau tipării. Utilizatorul are posibilitatea de a salva planșa pentru ca ulterior să o editeze prin re poziționarea elementelor dar și modificarea proprietăților, fie pentru un singur element, fie pentru toate elementele de pe un anumit strat. Pentru exemplificare, în cazul obiectelor de pe straturi de tip linie pot fi modificate: tipul, grosimea și culoarea liniei, iar în cazul obiectelor de tip transcriere fonetică poate fi modificată dimensiunea și culoarea fontului, modul de desenare (opac sau transparent), dar și transcrierea fonetică propriu-zisă.

Sistemul AlrMaps permite generarea hărților cu transcrieri fonetice pentru fiecare cuvânt-titlu din dicționar, precum și harta localităților și cea a repartiției graiurilor așa cum este exemplificat în Figura 5 și în Figura 6.

Atlasul lingvistic al dialectului aromân, vol. II (autor: Nicolae Saramandu, în colaborare cu Manuela Nevaci) apare în continuarea volumului I (București, 2014), fiind cea mai amplă cercetare de geografie lingvistică pentru dialectul aromân. Este rodul unor îndelungate cercetări de teren efectuate de Nicolae Saramandu în Grecia, Albania, R. Macedonia, Bulgaria, cuprinzând într-o imagine de ansamblu întregul areal aromânesc: de la munții Balcani în nord, până în Tesalia, Acarnania și Etolia în sud, de la mările Adriatică și Ionică în vest, până la marea Egee în est. Sunt cuprinse în lucrare toate graiurile aromânești, care pot fi identificate și descrise pentru prima oară în mod amănunțit pe baza prezentului atlas. Apar în atlas numeroase fapte de ordin fonetic, morfologic, lexical caracteristice graiurilor, care nu au fost semnalate în lucrări anterioare. Realitatea dialectală ilustrată de prezentul atlas e mult mai complexă decât cea cunoscută până în prezent.

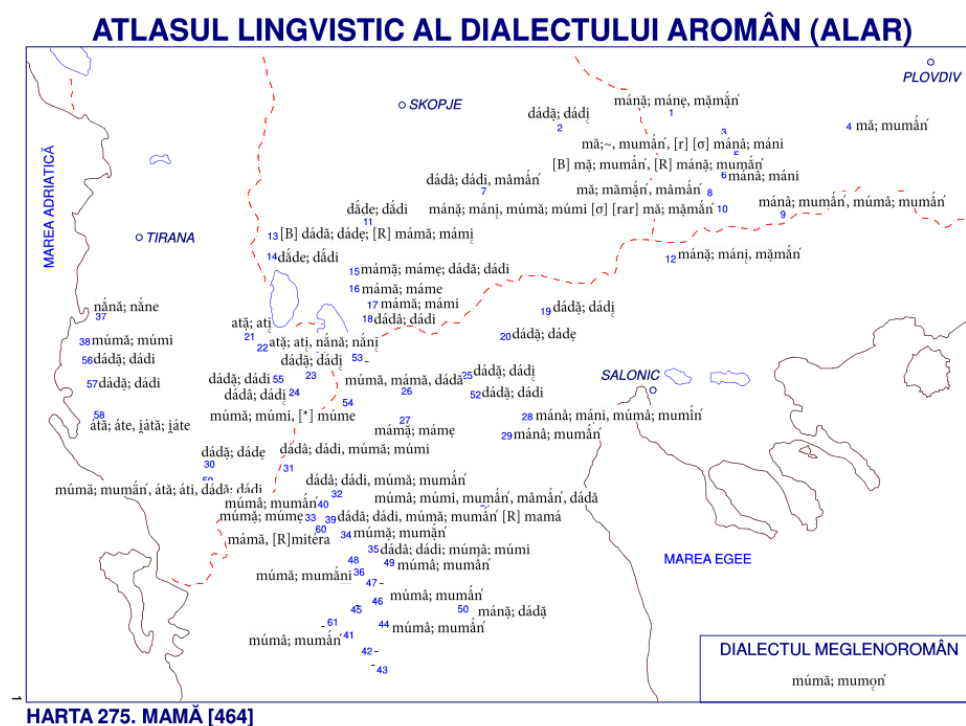

Figura 5. Hartă cu transcrieri fonetice; sursa: generată automat folosind aplicația AlrMaps.

Figura 6. Harta cu repartiția graiurilor dialectului aromân; sursa: generată automat folosind aplicația AlrMaps.

Aromânii, în număr de peste 500 000 în țările balcanice, sunt urmașii populației autohtone romanizate, la fel ca românii nord-dunăreni, simbolizând „efigia Romei” între vorbitorii altor limbi: greci, albanezi, bulgari, macedoneni (slavi). Este un miracol păstrarea vie, până în zilele noastre, în rândul aromânilor, a conștiinței romane, a apartenenței lor la poporul român. *Atlasul lingvistic al dialectului aromân* (ALAR) evidențiază cu pregnanță romanitatea aromânilor.

Dintre lingviștii care s-au ocupat în trecut de aromână, singurul care s-a deplasat într-un număr semnificativ de localități și s-a pronunțat cu privire la structura dialectală a dialectului a fost, la sfârșitul secolului al XIX-lea, Gustav Weigand (cf. Weigand 1895: 266–300).

O cercetare parțială de teren a efectuat Theodor Capidan timp de o lună, în vara anului 1928, la aromânii din Albania, publicând rezultatele cercetării în monografia *Fărșeroții* (1931).

Anchetele de teren au fost reluate în perioada postbelică, concretizându-se prin publicarea a două atlase (cf. Dahmen / Kramer, 1985, 1994 și Neiescu 1997), care oferă o imagine parțială asupra dialectului aromân. Rețeaua de anchetă este incompletă, fiind limitată la Grecia (la care se adaugă trei localități din R. Macedonia)

în atlasul Dahmen / Kramer și la Albania (7 localități) și R. Macedonia (5 localități) în atlasul publicat de Petru Neiescu. S-au folosit chestionare cu un număr limitat de întrebări (Chestionarul lexical al „Atlasului limbilor Europei” în atlasul Dahmen / Kramer, care are 312 hărți, și un chestionar întocmit de autor în atlasul publicat de Petru Neiescu, care are 212 hărți). Recent, Manuela Nevaci a efectuat cercetări de teren la aromânii din R. Macedonia, Grecia și Albania, prezentând, pe baza materialului cules, particularități ale graiurilor aromânești actuale (cf. Nevaci 2013: 67–109).

Atlasul lingvistic al dialectului aromân (ALAR), de Nicolae Saramandu, are 61 puncte de anchetă în Bulgaria, R. Macedonia, Grecia, Albania (32 în Grecia, 12 în Albania, 9 în R. Macedonia, 8 în Bulgaria) și 276 de hărți lingvistice.

Cele mai numeroase așezări aromânești se găsesc în Grecia (Macedonia, Epir, Tesalia), unde se vorbesc mai multe graiuri: pindean, grămostean, fărșerot. În Grecia au fost anchetate 32 localități: Livezi, Poroii de Sus, Gramaticova, Căndrova, Nevesca, Vlahoclisura, Veria, Xirolivad, Deniscu, Samarina, Palioseli, Giurgea, Băiasa, Turia, Avdela, Perivoli, Aminciu, Gardichi, Cornu, Vendiște, Custeana, Guduvazda, Malacași, Cocl'i, Cuțufleani, Nea Zoi, Livadi Olimpou, Horopani, Pisuderi, Cristalopiya, Laca, Siracu etc.

În R. Macedonia există mai multe grupuri dialectale: grămostean, fărșerot, grupul Gopeș–Muloviște, grupul Beala de Sus–Beala de Jos. Deoarece aceste grupuri prezintă particularități de grai specifice, ele au fost incluse în rețeaua de anchetă care cuprinde în R. Macedonia 9 localități: Coceani, Ubovo, Crușova, Beala de Sus, Beala de Jos, Gopeș, Moloviște, Târnova, Nijopole.

Grupuri însemnate de aromâni (fărșeroți, graboveni) se găsesc în Albania, unde rețeaua ALAR include 12 localități: Nicea, Greava, Pleasa, Corcea, Diviaca, Cutali, Moscopole, Fier, Ducasi, Peștan, Selenița, Andon Poçi.

În Bulgaria nu mai există în prezent așezări aromânești compacte. Între cele două războaie mondiale, cei mai mulți dintre aromânii păstori care își aveau *călivele* în munții sudici ai Bulgariei (Rila, Rodopi, Pirin) s-au stabilit în România, în special în Dobrogea; familiile rămase s-au răspândit în diferite așezări, în special din sudul Bulgariei; localitățile ilustrate în atlas sunt: Blagoevgrad, Razlog, Batac, Bachîța, Bojdova, Șatra, Papaceair, Lopova.

Rețeaua este exhaustivă pentru R. Macedonia și Bulgaria, în sensul că au fost cuprinse în întregime graiurile vorbite în aceste țări. Sunt reprezentate, de asemenea, toate graiurile aromânești din Grecia și Albania, dar, dat fiind numărul mare de vorbitori, numărul localităților cuprinse în rețea a fost limitat. Localitățile vizitate aparțin celor trei mari grupuri de graiuri: pindean, fărșerot și grămostean. La acestea se adaugă așa-numitele „graiuri insulare”, care nu aparțin celor menționate, cum ar fi, de exemplu, graiul din Muloviște (R. Macedonia), cu unele particularități proprii, semnalate în lucrări anterioare. În timp ce graiul pindean e vorbit numai în Grecia, graiul fărșerot, vorbit cu precădere în Albania, se întâlnește și în Grecia și R. Macedonia; vorbitori de grai grămostean există în Grecia, în

R. Macedonia și în Bulgaria. În unele localități vechi, azi centre urbane, la populația de bază s-au adăugat vorbitori ai altor graiuri. Astfel, în Aminciu (Grecia), unde se vorbește graiul pindean, s-a așezat un important contingent de păstori fărșeroți. Tot așa, în Crușova (R. Macedonia), unde populația majoritară e originară din Albania (zona Moscopole, oraș distrus de musulmani în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea), s-au stabilit numeroase familii de grămosteni.

Aromânii formează în Balcani mai multe grupuri, constituite istoric: *pindeni*, *fărșeroți*, *grămosteni*, *graboveni*, la care se adaugă grupul din localitățile Gopeș și Muloviște (R. Macedonia). Datorită extraordinarei mobilități a aromânilor, atât în trecut cât și în perioada recentă (când s-au întemeiat noi așezări, prin stabilizarea fărșeroților transhumanți: Andon Poçi în Albania, Kristallopiyi în Grecia), nu e posibilă o netă delimitare geografică a grupurilor. Dacă în Albania întreaga populație aromânească e alcătuită din fărșeroți (la care se adaugă micul grup al grabovenilor), în Grecia diversitatea e foarte mare. Exceptând grupul compact al pindenilor, care ocupă zona montană a Pindului – nordul Tesaliei, sudul Epirului –, în restul Greciei (jumătatea de nord) întâlnim reprezentanți ai tuturor grupurilor principale. De exemplu, în Macedonia grecească întâlnim așezări de pindeni (zona Veria), fărșeroți (zona Edessa, fostă Vodena; Naussa, fostă Neaguște), grămosteni (zona muntelui Paic, la granița cu R. Macedonia). În R. Macedonia întâlnim grămosteni (zona Știp-Kočani-Veles), fărșeroți (zona Struga: Beala de Sus, Beala de Jos), graboveni și fărșeroți (în amestec cu grămosteni în zona Ohrida, în orașelul Crușova), grupul Gopeș-Muloviște etc. De asemenea, în câmpia Tesaliei întâlnim pindeni și fărșeroți, care s-au stabilit în locurile de iernat ale păstorilor (Saramandu, Nevaci 2006: 368).

În *Atlasul lingvistic al dialectului aromân* sunt reprezentate toate grupurile mari de aromâni: grămosteni, pindeni, fărșeroți, graboveni. Sunt reprezentate, de asemenea, toate grupurile mici:

- (1) Gopeș și Muloviște (două localități) (R. Macedonia);
- (2) Beala de Sus – Beala de Jos;
- (3) Grupul din Olimp (Grecia, sud-estul Macedoniei): Livadi Olimpou.

Graiul pindean, cu numărul cel mai mare de vorbitori, se întâlnește numai în Grecia, în timp ce graiul fărșerot se întâlnește în trei țări: Albania, Grecia, R. Macedonia, iar cel grămostean, de asemenea, în trei țări: Bulgaria, R. Macedonia, Grecia.

Graiul grămostean și, îndeosebi, cel fărșerot, au dispersiunea cea mai mare. Vorbitorii lor, dintre care cei mai mulți au fost, în trecut, păstori transhumanți, au străbătut spații largi în Balcani. În prezent îi întâlnim pe fărșeroți și pe grămosteni nu numai în lucrurile lor de vârat de odinioară din munți, ci și în locurile de iernat, unde s-au stabilit adesea definitiv: există, de exemplu, numeroase așezări stabile de fărșeroți, originari din Albania, în câmpia Tesaliei (Grecia).

Dintre ceilalți aromâni, numai un grup restrâns de pindeni (între care cei din Samarina, Avdela, Perivoli, localități anchetate de noi) a practicat transhumanța

până la al Doilea Război Mondial al secolului trecut. Cei mai mulți pindeni sunt stabili în așezările lor din Pind, dintre care unele au atestări foarte vechi (secolul al XVII-lea pentru Siracu, Aminciu etc.). Așezări stabile au, de asemenea, aromânii graboveni (din zona Greava, Nicea, Lunca, de lângă orașul Pogradeț, Albania), ca și cei din localitățile Gopeș și Moloviște (graiul gopeșean-moloviștean), aceștia din urmă fiind, în trecut, transportatori de mărfuri și negustori vestiți.

În atlasul de față este publicat integral materialul cules, prezentat pe *hărți lingvistice* și în liste cu *material necartografiat (MN)*, însoțite de *note*. Spre deosebire de alte atlase, materialul din hărțile lingvistice este cuprins și în *liste* care însoțesc hărțile.

În anchetele de teren autorul a folosit Chestionarul *Noului Atlas lingvistic român* (2543 de întrebări), făcând posibilă compararea materialului dialectal aromânesc cu cel cuprins în atlasele regionale ale dacoromânei.

Volumul I al atlasului cuprinde răspunsurile la capitolul *Corpul omenesc (părțile corpului, boli, însușiri fizice și mentale)* din Chestionarul *Noului Atlas lingvistic român* (întrebările 58–463).

Cele 274 de hărți lingvistice au fost realizate cu un program informatic de editarea volumului.

Spre deosebire de alte atlase, materialul din hărțile lingvistice este cuprins și în *liste* care însoțesc hărțile.

Din volumul al II-lea rezultă, ca și din volumul precedent, că în aromâna actuală se întâlnesc atât elemente conservatoare, precum păstrarea vocalelor *e*, *i* și a diftongului *ea* după consoanele labiale în cuvintele moștenite din latină: *per*^ʰ ‘păr’, *ved*^ʰ ‘văd’, *vină* ‘vână’, *vinu* ‘vânt’, *făță* ‘fată’, *cămășă* ‘cămașă’ etc., sau absența diftongului *ij* în *câni*, *mâni*, *pâni*, cât și elemente inovatoare, cum este consonantizarea semivocalei *u* în diftongi descendenți: *ăvdu* ‘aud’ (< lat. *audio*), *căftu* ‘caut’ (< lat. **cauto*). Elemente conservatoare și inovatoare întâlnim și în consonantism. Dintre cele dintâi, semnalăm păstrarea consoanei *ń* în cuvinte moștenite din latină: *ańńe* ‘vie’ (< lat. *vinea*); se păstrează, de asemenea, africaterile *đ* și *ǵ* (care apar, dialectal, și în dacoromână): *đac*^ʰ ‘zic’ (< lat. *dico*), *ǵudic*^ʰ ‘judec’ (< lat. *iudico*) etc. Dintre fenomenele inovatoare, am reținut trecerea lui [I] la [y], la fel ca în dacoromână, schimbare recentă, semnalată în graiul fărșerot și parțial în graiul grămostean: *fuméya* ‘copiii’, *păpínȳi* ‘părinții’ *ey* ‘ei’ pentru *fuméla*, *păpínȳli*, *e!* la ceilalți aromâni.

În domeniul morfosintaxei am evidențiat unele particularități ale flexiunii nominale, precum opoziția sg./pl. la substantive masculine împrumutate din greacă și turcă: *amirá* / *amiráđ* ‘împărat’, *udă* / *udáđ* ‘odaie’. Pluralul în *-ađ*, pe care l-am constatat la substantive, apare și la adjective împrumutate din greacă: *hazó* ‘prost’ (< gr. *χαζός*), pl. *hazáđ*.

O particularitate a aromânei o reprezintă lipsa prepoziției *pe* la acuzativul numelor de persoană: *u ved^u Ana* ‘o văd pe Ana’, *il^u vătămă frăti-su* ‘l-a omorât pe frate-su’ etc. De asemenea, o trăsătură sintactică arhaică este exprimarea acuzativului numelor de locuri, care arată direcția sau starea, fără prepoziție (ca în latină): *neg^u Sărúnă* ‘mă duc la Salonic’, *de-ayá Katerini treț dăți hor^ă* ‘de aici până la Katerini treci prin zece sate’, *și-l dúsiră Óhârda* ‘și l-au dus la Ohrida’; *Bănéd^u Curcău* ‘Locuiesc în Corcea’. Am înregistrat contexte în care apar aceste două din urmă particularități: *Fęáta u märtám^u Neáguşte* ‘Pe fată am măritat-o în Neaguște’). Lipsa prepoziției *pe* se constată și la pronume, în exprimarea obiectului direct la acuzativ: *il^u viđúj el^u* ‘l-am văzut pe el’ (Nevaci 2013: 199).

Pronumele demonstrative de apropiere și de depărtare nu-și schimbă forma când se folosesc ca adjective: *aíst^u* înseamnă ‘acesta’ și ‘acest’, *ațél^u* înseamnă ‘acela’ și ‘acel’: *aíst^u vîni* ‘acesta a venit’, *ómu aíst^u* ‘omul acesta’. Formele de G–D au accentul pe terminație, nu pe radical: *aistúj, ațélúj*.

O caracteristică a aromânei în ceea ce privește flexiunea verbală este trecerea verbelor de conjugarea a III-a la conjugarea a II-a, astfel că în majoritatea graiurilor avem numai trei clase flexionare. Un fenomen asemănător se întâlnește în spaniolă, catalană și sardă. În cele mai multe graiuri se spune *umplém^u, vindém^u, spuném^u, duțém^u* etc., cu trecerea de la conjugarea a III-a la conjugarea a II-a.

Se păstrează, la perfectul simplu formele tari, etimologice, la verbele de conjugarea a III-a: *ársu* (< lat. *arsi*), *cópşu* (< lat. *coxi*), *đăş^u* (< lat. *dixi*), *feč^u* (< lat. *feci*). Mai-mult-ca-perfectul este analitic, ca în limbile romanice occidentale, formându-se cu auxiliarul verbului *habere* la imperfect și în participiul verbului de conjugat (augmentat cu vocala *ă*): *avęám^u cântátă*. Forme similare se întâlnesc în limbile balcanice (greacă, albaneză, parțial în bulgară și slava macedoneană). Viitorul se formează cu auxiliarul *volere* + conjunctivul prezent (ca în graiurile dacoromâne sudice): *va să spun^u* ‘o să spun’. Imperativul negativ se formează cu negația *nu* + forma de pozitiv: *nu cântă*.

Unele graiuri ale aromânei prezintă un sistem deictic ternar la adverbele de loc *aqá* ‘aici (lângă mine)’ – *ația* ‘aici (lângă tine)’ – *acló* ‘acolo’, la fel ca în graiul din Oltenia (*aci* – *acia* – *acólo*); fenomenul se regăsește în Iberia romanică (portugheză, spaniolă, catalană) și în occitană.

Rezultă din întreaga expunere consacrată descrierii dialectului în ansamblu, caracterul conservator al aromânei în raport cu dacoromâna. Aromâna păstrează particularități arhaice, care o apropie adesea de româna comună.

BIBLIOGRAFIE

- Bejinariu S.-I., V. Apopei, S. Dumistrăcel, H.-N. Teodorescu, 2009, *Overview of the Integrated system for dialectal text editing and Romanian Linguistic Atlas publishing – 2009*, The 13th International Conference „INVENTICA 2009”, Iași, Performantica Publishing House, p. 564–572.
- Bejinariu S.-I., R. Luca, F.-T. Olariu, 2016, *A GIS Based Approach for Information Management in Geolinguistics*, Memoirs of the Scientific Sections of the Romanian Academy, Tome XXXIX, Computer Science, 2016, p. 37–45.
- Botoșineanu L., F.-T. Olariu, S.-I. Bejinariu, 2010, *Un projet d'informatisation dans la cartographie linguistique roumaine: Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina, en format électronique, (e-NALR) – réalisations et perspectives*, XXVIe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes, 26, CILFR València, p. 456–457.
- Nevaci, 2013, *Identitate românească în context balcanic*, București, 2013.
- Olariu F.-T., V. Olariu, S.-I. Bejinariu, V. Apopei, 2007, *Los atlas lingüísticos rumanos: entre manuscrito y formato electrónico*, „Revista española de lingüística”, Año n° 37, Fasc. 1, p. 215–246.
- Saramandu N., M. Nevaci, 2006, *The South-Danubian Romanian Dialects from the Spatial Perspective*, în „Revue des études sud-est-européennes”, XLIV, 2006, nr. 1–4, p. 367–383.
- Saramandu N., 1984, *Aromâna*, în *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, 1984, p. 423–476
- Saramandu N. (autor), Nevaci M., (editor) 2014, *Atlasul lingvistic al dialectului aromân*, Editura Academiei Române, 2014, București, LIII p. + 470 p. + 60 ilustrații + hartă.
- Datainvest, 2008, *Manual de utilizare al pachetului de programe NetSET*

DIGITALISATION SOFTWARE FOR *THE LINGUISTIC ATLAS OF THE AROMANIAN DIALECT (ALAR)*, Vol. II

ABSTRACT

The Linguistic Atlas of the Aromanian Dialect, Vol. II (author: Nicolae Saramandu, with Manuela Nevaci) is the amplest linguistic geography research for the Aromanian dialect. It is the fruit of a great while of field research carried out by Nicolae Saramandu in Greece, Albania, FYRo Macedonia, Bulgaria, subsuming in a broader image the entire Aromanian area: from the Balkans to the north to Thessaly, Acarnania and Aetolia to the south, from the Adriatic and Ionian Seas to the west to the Aegean Sea to the east. The volume includes all Aromanian subdialects, which can be identified and described for the first time in detail based on this Atlas. The Atlas includes phonetic, morphological and lexical data specific to these subdialects, that have not been signalled in previous works. The dialectal reality illustrated by this Atlas is much more complex than the one known until now.

Institutul de Informatică Teoretică
al Academiei Române

Institutul de Lingvistică
al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”